

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 8, גיליון מס' 8, 5 באוגוסט 2018

צעירים מאחורי הסורגים - כיצד הפכו צעירי המהפכה במצרים מתקווה גדולה לאיום על משטרו של אל-סיסי?

ד"ר מירה צורף

אחמד מאהר בן 36, נשוי ואב לשני ילדים, מהנדס במקצועו, עוזב את תחנת המשטרה הממוקמת בשכונת מגוריו בקאהיר מדי בוקר ומתייצב בה שוב לעת ערב. הוא מעביר את לילותיו בתא המעצר. כך מתנהלים חייו של האיש הצעיר הזה מאז יוני 2017, עת שוחרר ממאסר ממושך, וכך יתנהלו חייו גם בשנתיים הקרובות. מאהר, הנמנה עם מייסדיה של תנועת הצעירים "ה-6 באפריל", הוביל את חבריה בינואר 2011 לכיכר תחריר וניצח על המחאה במהלך מהפכת האביב הערבי. על פעילותה לפני פרוץ המהפכה ובמהלכה היתה התנועה מועמדת לפרס נובל לשלום. אלא שעם בחירתו לנשיא ב-2013, וביתר שאת מאז ינואר 2016, אסר עבד אל-פתאח אל-סיסי על קיומן של הפגנות מחאה ומאהר הועמד למשפט בגין השתתפות בהפגנות לא חוקיות, הפרות סדר, בריונות והעלבת קצין בעת מילוי תפקידו, ונידון לשלוש וחצי שנות מאסר, שאת רובן בילה בבידוד בכלא טורא הידוע לשמצה. ההגבלות המושטות על מאהר, על אף שחרורו מהכלא, נועדו להבטיח שלא יעסוק בפעילות פוליטית. "ציוצים ברשת עלולים להוביל להפגנות, והפגנות עלולות להביא למהפכה ומהפכה עלולה להסתיים בהפלת המשטר. ציוץ, אם כן, כמוהו כפעולת טרור."¹ כך תרצו רשויות אכיפת החוק המצרים את מעמדו המיוחד של מאהר - לא אסיר ולא אדם חופשי, המאפיין לא רק את מצבו האישי אלא גם את מעמדם של צעירים רבים במצרים כיום.

התבטאויותיו של אל-סיסי עם היבחרו לנשיא על מרכזיותם של הצעירים המצרים, גיבורי תחריר, בבנייתה של מצרים החדשה, ועל היותם תקוות האומה ומנהיגיה בעתיד, כמו גם הכרזותיו בדבר הצבתו של פתרון "משבר הצעירים" (**אזמת אל-שבאב**) בראש סדר העדיפויות הלאומי, ולהיטותו לפגוש בהם ולהקשיב למצוקותיהם, שבאו לידי ביטוי בוועידות הצעירים שיזם, עוררו תקוות גדולות וציפיות גבוהות בקרב בנות ובני הדור הצעיר.² גם לוח הזמנים למימוש הרפורמות עליו הצהיר (שנתיים מיום היבחרו לנשיא), אשר תבע מהצעירים סבלנות ואורך רוח, התקבל על ידם בהבנה. ואולם, ככל שחלף הזמן לא רק שפתרון משבר הצעירים לא נראה באופק אלא שהנתונים

¹ Joshua Hammer, "How Egypt's Activists Became 'Generation Jail'," *The New York Times*, March 14, 2017, accessed August 1, 2018, at <https://nyti.ms/2mEEGRt>

² על ועידות הצעירים ראו למשל: Doaa El-Bey, "Opening Channels with Youth," *Al-Ahram Weekly*, November 9-15, 2017, accessed August 1, 2018, at <http://weekly.ahram.org.eg/News/22986.aspx>

הסטטיסטיים שהתפרסמו במפקד האוכלוסין האחרון שנערך בשלהי 2017 הוכיחו שהבטחותיו של הנשיא לא היו אלא דיבורים בעלמא. הם הצביעו על מצבם העגום של הצעירים. כך לדוגמא, 26.7% מכלל 21.7 מיליון צעירותיה וצעיריה של מצרים מובטלים; 37.7% מהם הינם בוגרי אוניברסיטה.³ זאת ועוד, נתונים אלה מצביעים על כך שהשיפור במדדים המוניטריים לא היטיב עם הצעירים ורגשות התסכול והזעם החלו נותנים את אותותיהם בעיקר ברשתות החברתיות.

הסוציולוג המצרי סעד אל-דין אבראהים התריע מפני התסכול, המרירות והניכור, ההולך ומעמיק בין הדור הצעיר, שהצליח להפיל שני נשיאים מכהנים בשתי מהפכות אך לא להגשים אף לא חלום אחד, לבין המשטר. במאמר פרי עטו, שראה אור ביומון המצרי **אל-מצרי אל-יום**, הוא טוען כי "צעירי המהפכה משתוקקים ליציבות, והיא תושג רק אם יוכלו להינשא, להקים משפחה ולהשיג עבודה מתגמלת."⁴ הוא מוסיף עוד כי מאז הקמתה של מדינת המוסדות המצרית בראשית המאה התשע-עשרה נשאו צעירים מצרים רבים את עיניהם למשרות הממשלתיות, שהבטיחו למחזיקים בהן ביטחון תעסוקתי, פנסיה ראויה בהגיעם לגיל פרישה ויוקרה חברתית. ואכן, הצעירים המשכילים, בני האפנדיה, איישו את המשרות הבירוקרטיות, חוללו את מהפכת התקשורת הכתובה, הובילו את התנועה הלאומית המצרית, ניסחו את האידיאולוגיות הלאומיות והיו למנהיגיה של המדינה לאחר שזכתה לעצמאות. לעומתם, צעירי המהפכה, קובע אבראהים, נאלצו לוותר על תקוותם לזכות במשרות הממשלתיות והם נושאים עיניהם למשרות במגזר הפרטי ואף מקווים להשתלב בעסקים קטנים. אלא שמספרם של אלה הנקלטים בו אף הוא אפסי. אשר על כן, חותם סעד אל-דין אבראהים את מאמרו בעצה לנשיא אל-סיסי כי ישב עטרת האפנדיה ליושנה וישלב את צעירי המהפכה במשרות הציבוריות - כמנהלים וכמושלים, ואפילו במשרות מיניסטריאליות.

הבחירות לנשיאות שנערכו במצרים במרץ 2018 שיקפו אף הם את הקרע בין המשטר למצביעים בכלל ולצעירים בפרט. לא רק שיעור ההצבעה הנמוך (41.05%) שיקף זאת אלא עצם העובדה שצעירים רבים הדירו את רגליהם מהקלפיות. בחירות אלה הציפו בפני הנשיא המצרי את אתגר הלגיטימציה שניצב לפתחו. שכן, אין הוא נהנה מלגיטימציה בשל אישיותו הכריזמטית או בשל משנה אידאולוגית סדורה המזוהה עמו, כפי שזכה לה הנשיא הנערץ עליו, גמאל עבד אל-נאצר. הוא גם אינו נהנה מן הלגיטימציה המסורתית, עליה השתית את משטרו הנשיא אנואר אל-סאדאת, שזכה בשל כך לכינוי "המאמין" (**אל-מואמן**). אל-סיסי קיווה להשתית את משטרו על לגיטימציה יודאימונית (eudaemonic legitimacy), הניתנת למנהיג המצליח לכונן מדינת רווחה ממנה נהנות שכבות רחבות של האוכלוסייה.⁵ ואולם, נראה כי עד לכתבת שורות אלה האזרחים המצרים לא רק שאינם נהנים מפירותיהם של המפעלים הגרנדיוזיים שמוביל הנשיא - כרייתה

³ "23.6% of Egypt's Population are Youths: CAMAS, *Ahram Online*, August 12, 2017, accessed August 1, 2018, at <http://english.ahram.org.eg/NewsPrint/275212.aspx>

⁴ Saad El-Din Ibrahim, "Getting a Job and Children Prospering in Education," *Egypt Independent*, April 3, 2018, accessed August 1, 2018, at <https://www.egyptindependent.com/getting-a-job-and-children-prospering-in-education/>

⁵ Hisham Al-Awadi, *In Pursuit of Legitimacy: The Muslim Brothers and Mubarak 1987-2000* (New York: Tauris Academic Studies, 2004), p. 8

של תעלת סואץ החדשה ובנייתה של עיר הבירה החדשה הצמודה לקאהיר, אלא שרבים מהם, ובכלל אלה צעירות וצעירים, התרוששו עוד יותר בשל הורדת הסובסידיות על מצרכי היסוד והדלק, ושוק עבודה מקומי שנותר אף הוא נעול בפניהם.

"ארנקי היה כבצל - כל אימת שאני פותח אותו עיני דומעת" (Facebook.Com/Baba.Jab.Moz)

החשש של הנשיא מפני סבב מהפכני נוסף שבמהלכו יפעיל הדור הצעיר את מיומנויותיו הדיגיטליות כדי להוציא את ההמונים אל הכיכרות, הובילה אותו לחוקק חוקים שבמסגרתם נגזלה מן האזרחים הזכות להפגין ולהביע את דעתם בחופשיות באמצעי התקשורת. זאת ועוד, השימוש האינטנסיבי שעושים הצעירים ברשתות החברתיות אילץ את המשטר למצוא דרכים להיאבק גם בהן. הפרלמנט המצרי אישר ביוני שנה זו (2018) חוקים המאפשרים למועצה העליונה לסגור אתרי אינטרנט וחשבונות פייסבוק וטוויטר, המפיצים מסרים חתרניים, ולאסור את המשתמשים בהם ללא צו שופט, זאת מכיוון שהנשיא סימן את המרחב הווירטואלי כאויב האולטימטיבי של המשטר ואת הרשת החברתית כשדה קרב. יתרה מזאת, במקום להשקיע במיזמים כלכליים ומיזמי רווחה, שיכלו להקל על מצוקותיהם הכלכליות של האזרחים המצרים, הושקעו סכומי עתק בבנייתם של 16 בתי כלא חדשים, שאותם מאכלסים כ-60,000 אסירים פוליטיים. דור המחאה הפך לדור בתי הכלא. המהפכנים של מהפכת ינואר 2011 מצאו עצמם נרדפים בבתי המשפט, מוקעים, מואשמים בבגידה ומושלכים לבתי הסוהר. היטיב לבטא זאת צעיר מצרי העונה לשם כראם: "אם תאמר את הדבר הלא נכון תמצא את עצמך בכלא, אם תלך למקום הלא נכון תסיים את חיך בכלא, אם תתרועע עם האנשים הלא נכונים תגמור בכלא. אני מרגיש חנוק וממולכד בארצי שלי".⁶ הפחד אף הוא השתלט על חלק מן הצעירים. מיי עזאם,

⁶ Mey Dudin, "The Forgotten Heroes," Qantara.de, September 21, 2016, accessed August 1, 2018, at <https://en.qantara.de/content/tahrir-squares-democracy-activists-the-forgotten-heroes>

צעירה מצריה, ביטאה זאת בפנייה אל הנשיא מעל דפי העיתון **אל-מצרי אל-יום** בזו הלשון: "מילותי הן זעקה הנובעת מהתסכול, הייאוש, הדיכוי והפחד. אני פוחדת מגופי הביטחון, אדוני הנשיא. אני פוחדת כל אימת שאני מבקרת את מדיניותך, שכן, אף אחד מאתנו אינו חסין מעיניו ומאוזניו של האח הגדול... אם כן, מדוע אני כותבת לך את הדברים הללו כעת? כיוון שאני רוצה להשתחרר מן הפחד."⁷

ועידת הצעירים האחרונה שהתקיימה באוניברסיטת קהיר ב- 28-29 ביולי משקפת יותר מכל את משבר האמון ביחסים בין צעירי מצרים לבין המשטר. 3,000 צעירות וצעירים נטלו חלק בוועידה שבה נשאו דברים הנשיא אל-סיסי, ראש הממשלה מצטפא מדבולי, השר להשכלה גבוהה ח'אלד עבד אל-ג'יעפר, שר החינוך טארק צברי והשר לענייני צעירים וספורט אשראף צבחי. כל אחד מהם הפליג בדבריו על התוכניות העתידיות של המשטר עליו הוא אמון למען צעירי מצרים ותרוץ את אי העשייה עד כה בהתמקדות בלוחמה בטרור הפנימי ובהשבת היציבות למרחבים הציבוריים במדינה. כך, לדוגמא, התייחס מדבולי לכוונותיה של הממשלה להשקיע בפרויקטים של שיכון ובינוי וברפורמה יסודית במערכת החינוך, שבמרכזה אימוץ המודל הבית-ספרי היפני. עבד אל-ג'יעפר דיווח לנוכחים כי משרדו גיבש תוכנית להקמתן של שלוש אוניברסיטאות שתתמקדנה במקצועות הטכנולוגיים, ואילו השר לענייני צעירים וספורט הצהיר כי משרדו פועל לגיוס משקיעים למען שדרוג מתקני הספורט במדינה. הגדיל לעשות הנשיא עצמו שבדבריו ביקש להצדיק את חוקי הצנזורה הנוקשים שהתקבלו בפרלמנט כשפנה אל הצעירות והצעירים בנימה של תוכחה אבהית: "האם אתם מוכנים להשלים עם ההתנהלות של אמצעי התקשורת בשם עיקרון 'חופש היצירה'? או שיש לכם עניין בערכים מוסריים? קו דק מפריד בין השניים." הנשיא חתם את דבריו כמי שנפגע מיחסם כפוי הטובה של הצעירים כלפיו והתריס כלפיהם: "אני מנסה להפוך את האומה הזאת לאומה דגולה ואילו אתם מפיצים השטאג שקורא: 'סיסי לך' (ארחאל)."⁸ ואולם תגובות הקוראים לנאום הנשיא מצביעות על אי האמון, שלא לאמר, הזלזול שמפגינים הקוראים הצעירים בנשיא. כך לדוגמא כותב אחד מהם: "המשטר שלך, סיסי, אינו דואג אלא לבתי סוהר נוספים שהתפוסה בהם מלאה עד אפס מקום... אין לך אסטרטגיה כלשהי לפיתוח ההון האנושי המצרי... מערכת החינוך המצרית היא כישלון צורב ויחלפו מאה שנים עד שניתן יהיה להבריא אותה וכך גם מערכת הבריאות... האתגר היחיד הניצב בפני המשטר שלך הוא דיכוי העם. לכן חדל לברבר את עצמך לדעת."⁹

התקשורת המצרית, יש להודות, לא נותרת אדישה נוכח מדיניותו של אל-סיסי כלפי הדור הצעיר, ובמאמריהם הפובליציסטיים בוחרים העיתונאים להשיא לו עצות כיצד עליו לנהוג בצעירים כדי שלא יהפכו לאויבי המשטר וישתפו עמו פעולה. פארוק ג'וידה בעל טור **באל-אהראם** סבור כי יש

⁷ Mai Azzam, "Mr. President, I'm frightened," *Egypt Independent*, February 21, 2017, accessed August 1, 2018, at <http://www.egyptindependent.com/print2476551>

⁸ "We Want to Build an Egyptian Character fit for the Challenges of our Times,' Sisi tells Youth Conference," *Ahram Online*, July 28, 2018, accessed August 1, 2018, at <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/308655/Egypt/Politics-/We-want-to-build-an-Egyptian-character-fit-for-the.aspx>

⁹ Hend El-Behary, "Hashtag Launched to Support President Sisi," *Egypt Independent*, July 29, 2018, accessed August 1, 2018, at <https://www.egyptindependent.com/hashtag-launched-to-support-president-sisi/>

לדרבן את הצעירים ליטול חלק בפעילות הפוליטית ולא לרדוף אותם ולכלוא אותם בשל כך. צעירים חופשיים, סבור גיוידה, עשויים לתרום לבניית המולדת יותר מאשר צעירים המבלים את מיטב שנותיהם בבתי המעצר ובבתי הכלא.¹⁰ עמרו אל-שובאכי, בעל טור באל-מצרי אל-יום, ממליץ לנשיא להידבר עם הצעירים ולפתוח להם צוהר אל הפוליטיקה. כך יהפכו, לדעתו, מאופוזיציה המתנגדת למשטר לאופוזיציה אזרחית לא אלימה המכבדת את שלטון הרוב. דבר זה לא יקרה, סבור אל-שובאכי, אלא אם תינתן חנינה נשיאותית גורפת לכל הצעירים שנידונו לתקופות מאסר ממושכות מעבר למה שמתיר החוק.¹¹ שני הכותבים תמימי דעים כי הדרתם של הצעירים מפעילות פוליטית יוצרת ניכור בינם לבין המשטר, שרק ילך ויעמיק, אם המשטר לא יעודד את הצעירים ליטול חלק פעיל בחיים הציבוריים.

ואולם, נראה כי הנשיא אל-סיסי אינו שועה לעצותיהם של אנשי התקשורת האלה, והמאסרים הממושכים, העינויים והמעצרים ללא משפט הפכו לחוויה המכוננת של דור צעירי המהפכה. חוויה דורית שכזאת עלולה להניע את הצעירות והצעירים למעשי נקם עם שחרורם מבתי הכלא.

¹⁰ כ. מיטל, "הבחירות לנשיאות מצרים (ד): ביקורת בעיתונות המצרית על רפיון המפלגות המצריות ועל דיכויין בידי משטר אל-סיסי", "ממרי", 27 במרץ 2018, נצפה ב-1 באוגוסט ב- <http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/item?4679>

¹¹ עמרו אל-שובאכי, "תנוע אל-שבאב", אל-מצרי אל-יום, 29 ביולי 2018. נצפה ב-29 ביולי 2018, ב- <http://www.almasryalyoum.com/news/details/1310939>